

BİR VALİ HAKKINDA ATATÜRK'E YAZILMIŞ ŞİKAYET MEKTUBU (DİLEKÇESİ) VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

*Ali Galip BALTAOĞLU**

ÖZET

Bu makalede, Mardin'de görev yapan Rıfat Talat Öncel isimli vali hakkında bir vatandaşın Atatürk'e yazdığı şikayet mektubunun metni verilmiş, tarihçi gözüyle değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk dönemi valileri, şikayetname.

A COMPLAINT LETTER ABOUT A MAYOR

ABSTRACT

In this article, the full text of a complaint letter about a mayor named Rıfat Talat Öncel, which has submitted to Atatürk by a citizen, was given and the text was analyzed through the eyes of historian.

Key Words: Atatürk, mayors, complaint letter

Söz konusu mektup, bugün için ilgi çekici bulunacak bir üslup ve tarzla Atatürk'e yazılmış bir şikayet mektubudur. Bir vali hakkında yazılmış ciddi iddiaları içermektedir. Sadece tarihçilerin değil, idare tarihi ve hukuku üzerinde çalışanların, siyaset bilimcilerin, sosyologların, sosyal psikoloji alanında çalışanların da bu mektup örneği üzerinde çok şeyler söyleyebileceğine inanıyoruz.

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü (Sosyal Bilgiler Öğretmenliği), agbaltaoglu@mynet.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Metnini aşağıda verdiğimiz şikayet mektubunun aslı da belge olarak makalemizin sonunda verilmiştir. Bu belge, İçişleri Bakanlığı, *Personel Sicil Arşivinde* Atatürk Dönemi Valileri'nden olan Rıfat Talat Öncel'in 898 no'lu sicil dosyasından fotokopi olarak temin edilmiştir.

Vali Rıfat Talat Öncel Kimdir?

Hakkı Efendi ile Aliye Hanım'ın oğlu olan Rıfat Talat Öncel 1897 (1313) yılında Kayseri'de doğmuştur. Ortaöğrenimini Darüşşafaka Sultanisi'nde tamamladı. Türk Ocağı vasıtasıyla yüksek tahsil için İsviçre'ye gönderilmiş ise de harp hali nedeniyle tahsilini tamamlayamadı. Mülki İdarenin çeşitli kademelerinde görev yaptı. 1925-30 Gaziantep, 1930-35 Mardin, 1935-36 Eskişehir, 1936-45 yıllarında Amasya vilayetleri valiliklerinde bulundu. 8 Ağustos 1945 yılında Amasya valiliğinden emekli edildi. Fransızca bilen Öncel emekli olarak ikamet ettiği Kayseri'de 15 Şubat 1968'de vefat etti.¹

Şikayet Mektubu Metni:

Bu mektup kaleme alındığında harf inkılabının üzerinden yaklaşık altı buçuk yıl geçmiştir. Bu nedenle mektuptaki imlâ hataları bu gözle değerlendirilmelidir. Yazıdaki imlâ hataları makalemizin sonundaki asıl belgeden incelenebilir. Biz mümkün mertebe imlâ hatalarını düzelterek, aslını da bozmamaya gayret ederek metni aşağıda veriyoruz.

Ulu Ata Türk Türklerin Sevgili Babası

Size bu mektubu memleket kaygısı çeken bir genç yazıyor. O gençlerden ki siz ona Cumhuriyeti ve vatanı emanet ettiniz.

On altı yaşında Mardinden çıktım 27 yaşında döndüm. Bu on bir sene tas tamam Cumhuriyet devridir. Gezdiğim bütün memleketlerde Cumhuriyetin feyzlerini, memlekete başışladıklarını gözümle gördüm. Ve inandım ki eğer sizin gibi bir Türk Evladı yirmi sene evvel başımıza geçseydi bugün Türkiye

¹ İçişleri Bakanlığı Personel Sicil Arşivi, 898'No'lu Rıfat Talat Öncel Dosyası. Maliye Bakanlığı Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi, MO 116.179 (MO-01.01.1950 öncesi mülki emeklilerin 01.03.1969'dan sonra maaş alanların dosyalarıdır.) Ali Galip Baltaoğlu, **Atatürk Dönemi Valileri** (29 Ekim1923-10 Kasım1938), Ocak Yayınları, Ankara 1998,s.352

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

insanlarıyla teşkilâtıyla , müesseseleriyle Avrupadan farksız olurdu. Hatta geçerdi ve cennete dönerdi.

Memleketin gezdiğim her yerinde gördüğüm bu yükselmelere karşı; doğduğum yer olan Mardinde de bazı şeyler görmek istiyordum. Ne yazık ki bir şey görmedikten başka memleket yerinde saymasını da bilememiş gerilemiştir.

Düşündüm: Türkiye Cumhuriyeti var, Türkiyenin en büyük mazhariyeti Ata Türk var, kabiliyetli zeki hemşerilerim var... Şu halde niye böyle oluyor. İşte yedi aydır ki bunu tetkik ettim. Ve şuna vardım: Ülkenin bu serhat köşesi fena bir tesadüfle biri biri ardı sıra, bir iki fena idare adamının elinde; korkutulmuş cansız, hatta izzeti nefis ve haysiyeti kırılmış bir insan kütlesi haline sokulmuş, halka kalkınma ve yükselme için imkan verilmemiş ve yardım edilmemiştir. Halk kendisine yapılan muameleden meysudur, cesaretsizdir istikrar emniyeti yoktur, uygunsuzluğa kanunsuzluğa karşı koymak isteyen yıkılmıştır. Ve bundan istifade ederek heybeler ve cepler doldurulmuştur. Ve her sahada memleket ve ulus işi gül gülüstanlık gösterilmiştir. Bunları bana söyleten ve size kadar yazmak cesaretini gösteren şey yükselttiğiniz ulusal gurur ve benliğimdir: Suriye hududundan geçerken Araplar bana tıpkı benim mütareke devrinde İngilizlere baktığım gözle bakıyorlar, gözlerimin içine bakmaktan ürkiyorlar. Ben sizin yetiştirdiğiniz ve ulusal gururunu aşladığınız Türk Cumhuriyeti'nin bir çocuğuyum, memleket dışında bana gıpta ve kıskançlıkla bakan gözlerin, memleket içine girdiğim vakit göreceğim yükselişe patlamasını, akmasını arzu ederim. Ve siz başımızda iken yakında bunu da göreceğime derin imanım vardır. Sizin öz oğlunuz olan ben, bu gururla, bu inanışla ve bu ateşle mücehhez olan ben; acıyı da tatlıyı da söylemekten çekinmeyeceğim.

Gördüğüm uygunsuzlukları öğrendiği dakikada Cumhuriyetin affetmeyeceğini ve pataklayacağını dertleştiğim bazı arkadaşlarıma söyledim. Tecrübesiz olduğuma hamlettiler, ve Mardin havalisinin İstanbul ve Ankara'ya benzemediğini, ayrı kanunla idare olunduğunu en selahiyetdar kimselerin ağzından işittiklerini söylediler. Beynim durdu. Kan beynime sıçradı. İşte büyük önder size bu dakikada bunları yazıyorum. Yazdıklarında yalan veya yanlış bir şey olmadığını senin başına yemin ederek te'min ederim. Halk o kadar korkutulmuştur ki, resmi bir memura bir mülkiye müfettişine aleyhte bir şey söylememek ihtimali vardır. Gizli yapılacak bir tahkik her şeyi apaçık gösterir. İşe el koyup tahkikata başlayan mülkiye müfettişlerine tahkikatın geciktirilmesi emri

² İçişleri Bakanlığı, Personel Sicil Arşivi Sicil Dosya No: 898

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

verildiği herkesçe biliniyor. Muhakkak olan bir şey varsa bir hırsız şebekesinin kurnazca büyük makamları aldattığı ve bunu bazen tehdit, bazen kanla örttüğüdür. Yedi aydan beri görebildiğim düzensiz ve uygunsuzlukları arz ediyorum.

I- Ahmet İsmail ismindeki eşkıya bir ağayı askeri hareket yaparak öldürdükten sonra bu eşkiyanın düşman partisinin başı olan Ahmet Süleyman ismindeki ağayı ortak edinen vali, Ömergan adlı otuz kırk köylü bir muntıkada Ahmet Süleymana verdiği nüfuzla Ahmet Süleymanın adamları ve hizmetkarları tarafından devlet vergisinden ayrı vali vergisi adlı bir vergi cibayet edilmektedir. Her ay başında Ahmet Süleyman vilayet merkezine gelir ve bozdurduğu altın beşbirlikleri veyahut ellilik banknotları valiye teslim eder. Bu husus hakkında Dahiliye Bakanlığına ve Birinci Umumi Müfettişliğe vaki müracaatlar üzerine bazı tahkikat yapılmışsa da istidayı verenlerin bir kaçı öldürülmüş olduğundan bu türlü şikayet bir daha vaki olmamıştır. Ahmet Süleyman valiye verdiği ve buna bazı askeri makamat ismini karıştırdığı paraları köylüden toplamakta vermeyenleri sürmekte, karşı koyanları öldürmektedir. Bu iş o kadar açık ve bellidir ki tahkikatın geciktirilmesi almayan herhangi bir mülkiye müfettişi hakikati meydana çıkarır. Bu işi bütün Mardinliler, bütün köylüler bilir. Fakat halk ve köylü iskân kanunu ile, Hoybon Cemiyeti ile münasebette bulunmakla veya herhangi bir meğhul el tarafından evine atılacak birkaç deste kaçak sigara kağıdı ile mahvedilmek suretiyle tehdit edilmektedir. Ve Ahmet Süleymanın asayişe müteallik bazı endişeler hasebiyle tutulduğu bahanesi halka ve yüksek makamata bildiriliyor. Halbuki sizin yarattığınız Cumhuriyetin sınırlarında Türk Milleti o kadar hassas vatana o kadar bağlıdır ki sınır dışından gelecek en ufak bir tehlikeyi yerinde boğar ve yine sizin yarattığınız Cumhuriyetin sınırlarında karanlık ve bulanık hava bekleyen yarasaların gözleri o kadar kamaşmış, yüreklerine o kadar büyük korku sinmiştir ki vatan müdafaası unsurları haricinde böyle ne idiği belirsiz baldırı çıplak ağaların yardımına yer kalmamıştır. Her yerde ocağı söndürülen ağalığın bu memlekette ne işi ve ne vazifesi kalmıştır ki vali hala bir ağayı tutuyor, bütün cinayetlerine, çirkin bir şekilde para toplamasına müsaade ediyor.

II- Sadettin isminde bu etraftı bilen birisini (Şamrah) Nahiye Müdürü yapan vali ayda bir kaç defa huduttan getirilen kaçak kervanlarını memlekete sokuyor ve bundan aslan payı alıyor.

III- Baş Bakan İsmet İnönü Mardine gelecek diye Eylül ayı nihayetinde Mardin şehrinin caddesini genişletmek suretiyle göze girmek isteyen vali Nafia Başmühendisini kandırarak bütün

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009

caddedeki ev ve dükkanların mail-i inhidam oldukları hakkında rapor alıyor ve yıktırıyor. Bir çok aileler zelzeleden çıkmış gibi perişandır. Mülleri istimlâk edilmemiştir. Kendilerine taviz verilmemiştir. Yıkma sırası Saylav Abdurrezzak Şatana'nın kayın biraderinin evine gelince artık kimse dokunmuyor. Şikâyet etmek isteyenlere İskân Kanunu kalkan gibi tutuluyor.

IV- *Herhangi tali bir memuriyet para ile satılıyor. Memurlar verdikleri paraları memur buldukları mıntıkadan işkence ile çıkartıyorlar.*

V- *Küçük yaşta ve mektep talebesi olan bir kardeşini memur olmadığı ve iş görmediği halde Nafia bütçesinden 40 lira maâşa sokuyor. Ve bu bir sene devam ediyor.*

VI- *Meclisi Umuminin azalıklarını para ile satıyor.*

VII- *Kızına düğün yapmak bahanesi ile yerlilerden ve kazalardan topladığı hediyenin pek çok altın liraya vardığını herkes biliyor.*

İşte Büyük önder yedi ayda topladığım iç üzen uygunsuzluklar bunlardır. Birçok şeyler daha söylerler ki, onları iyi öğrenmediğim için yazmaktan çekindim. Bunları yüksek huzurunuzda sererken beni hiç bir garaz, hiçbir özel kaygı ile yazmadığımı ve bunda arkadaşlarıma karşı verdiğim söz ve teminatın ve o toplantıda duyduğum acının tesiri altında yazdığımı yine sizin başınıza yemin ederek temin ederim size içimden kopan en büyük heyecanla uzun ömürler diler, derin saygılarımı sunarım.

MARDİNLİ SAVURKAPI MAHALLESİNDEN

AYSERENOĞLU HİLMİ

İMZA²

Mektupla İlgili Tespitler ve Düşünceler

Görüldüğü üzere şikayet mektubu 2 Şubat 1935 tarihini ve Mardinli Savurkapı Mahallesinden Ayserenoğlu Hilmi³ imzasını

³ Mektuptaki imzayı atan Ayserenoğlu Hilmi'nin Soyadı Kanunu çıkmasına rağmen henüz soyismini almadığı görülmektedir. Bilindiği gibi 2525 sayılı Soyadı Kanunu 21.06.1934 de çıkmış ve 02.07.1934 tarihli ve 2741 sayılı resmi gazetede yayınlanmıştır. Kanunun yedinci maddesi kanunun neşrinden itibaren iki yıl içinde nüfus kütüklerine geçirilmek üzere bildirilmeyi hüküm altına almıştır. Bu nedenle Şubat 1935 tarihinde henüz soy ismi almayanlar çoğunluktadır ve soy ismi almak için birbuçuk yıl kanuni süreleri vardır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

taşımaktadır. Riyaseticumhur evrakına 3/1098 sayıyla kaydolunmuştur. 13.02.1935 tarihinde *Dahiliye Vekili Şükrü Kaya*'ya el yazısı notu ile, İçişleri Bakanlığına sevk edilmiştir. Yazının üzerinde yine el yazısı ile "Birinci Umumi Müfettişliğe sunuldu 16.02.1935" tarihleri dikkati çekmektedir. Yazının Dahiliye Vekaleti özel kalemi evrakına girmeden Birinci Umumi Müfettişliğe sunulduğu anlaşılmaktadır⁴. Dilekçe 17 Şubat 1935'te 237 sayı ile *Dahiliye Vekaleti Hususi Kalemi*'nde kayıt altına alınmıştır.

Dilekçenin, halk deyişiyle ifade edecek olursak, mürekkep yalamış bir kişi tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Atatürk'e karşı duyulan derin saygı ve güvenin yanında Cumhuriyet'in Atatürk'ün eseri olarak tanımlanması şayanı dikkattir. Yazının, "*Ulu Atatürk Türklerin Sevgili Babası*" şeklinde ifadeye konmuş başlığı, dilekçenin iki yerinde doğru söylendiğine dair Atatürk'ün başının üzerine yemin edilmesi, Atatürk'ü Cumhuriyetin kurucusu olarak kutsayan bir algıyı göstermektedir. Yazar 16 yaşında Mardin'den çıktığını 27 yaşında döndüğünü ifade etmektedir. Bu ifade tahsil için Mardin dışına çıktığı intibasını vermektedir. Söz ve fiilleri yeni kurulmuş genç

⁴ Cumhuriyet Tarihi'nin en az bilinen kurumlarından biri de Olağanüstü hal veya Eyalet valiliği gibi nitelendirilebilecek Umûmî Müfettişliklerdir. 1921 (1337) tarihli Teşkilatı Esasi'nin 22. ve 23. maddeleri Umumi Müfettişlik başlığı altında toplanmıştır. 22. madde "*Vilâyetler, iktisadî ve içtimaî münasebetleri itibarıyla birleştirilerek, umumi müfettişlik kıtaları vücuda getirilir*" hükmünü 23. madde ise "*Umumî müfettişlik muntakalarının umumî surette asayişinin temini ve umum devair muamelatının teftişi, umumî müfettişlik muntkasındaki vilâyetlerin müşterek işlerinde ahengin tanzimi vazifesi umumî müfettişlere mevdudur. Umumi müfettişler devletin umumî vezaifile mahallî idarelere ait vezaif ve mukarreratı daimi surette murakabe ederler*" hükmünü içermektedir. Osmanlı'nın son dönemlerinden intikal eden bu kurum 1924 Anayasasında kaldırılmıştır. Anayasada bulunmamasına rağmen 1927 yılında tekrar ihdas edilmiştir. Birinci Umumi Müfettişlik Doğu illerinde süresi dolan sıkıyönetim idaresinin yerini doldurmak üzere Elazığ, Urfa, Hakkari, Bitlis, Diyarbakır, Siirt, Mardin ve Van illerini içine alacak şekilde Diyarbakır merkez olmak üzere kurulmuştur. 1934'de Trakya'da İkinci Umumi Müfettişlik, 1935'te bir kısım Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz illerini kapsayan Üçüncü Umumi Müfettişlik, 1936'da Tunceli ve çevresini esas alan ve başına Korgeneral Abdullah Alpdoğan'ın getirildiği Dördüncü Umumi Müfettişlik ihdas edildi. 1945'de tesis edilen ve Adana, İçel, Hatay, Gaziantep ve Maraş'ı kapsayan Beşinci Umumi Müfettişliğin ömrü çok kısa sürdü. 1947 de Umumi Müfettişlik fiilen kaldırıldı. 1952'de Demokrat Parti, Hindistan'daki eyalet valiliğini çağrıştırdığı gerekçesiyle kuruluş kanunlarını tamamen ilga etti. Bu konularda geniş bilgi için Cemil Koçak'ın 2003 yılında iletişim yayınları tarafından yayınlanan **Umûmî Müfettişlikler** (1927-1952) adlı eserine bakılabilir. Bundan başka, Hüseyin Koca'nın 1994 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yaptığı **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek parti Dönemi Birinci ve İkinci Umûmî Müfettişlikler** (Genel Valilikler 1927-1947) adlı bir doktora tezi vardır. Ayrıca özet bilgi için, Ahmet İnel'in Cemil Koçak'ın **Umûmî Müfettişlikler** (1927-1952) adlı eserini tanıttığı 29.06.2003 tarihli Radikal Gazetesinde yayınladığı *MGK ve umumi müfettişlikler* adlı makalesine bakılabilir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojisini ve Atatürk'ün liderliğindeki yönelimlerini yansıtmaktadır. Örneğin 1932'de başlayan 1935-36'da son bulan yoğun öztürkçecilik cereyanının izleri görülmektedir. Dilekçede millet yerine *ulus*, millî yerine *ulusal*, milletvekili veya mebus yerine *saylav* kelimelerinin kullanılması, Atatürk'ün değer ve yönelimlerinin yazar tarafından takip ve tasvip edildiğini kanıtlamaktadır. Dilekçeyi yazan Ayserenoğlu Hilmi'nin Ağalık düşüncesine ve feodal yapıya karşıtlığı dikkat çekmektedir. Cumhuriyet düzeninde ağalığın yeri olmadığı kanaatini net bir biçimde ortaya koymuştur. Onun "*ne idiği belirsiz baldırıçplak ağaların yardımına yer kalmamıştır*", "*her yerde ocağı söndürülen ağalığın bu memlekette ne işi ve vazifesi kalmıştır ki, vali hala bir ağayı tutuyor*" cümleleri, Mardin'deki hakim düzene karşıtlığını, ağalık düzenine istihfafla bakışını ve bir Cumhuriyet Valisinin bir ağayla beraber hareket edemeyeceğine dair kesin inancını göstermektedir. Bu nedenle dilekçeyi kaleme alan Savurkapı Mahallesi'nden Ayserenoğlu Hilmi'nin belirli bir eğitimi olan, Cumhuriyet ideolojisini benimsemiş bir şahsiyet olduğunu tahmin etmekteyiz. Hatta mektuptaki iddialara bakıldığında, Ayserenoğlu Hilmi'nin güvenliğini riske edecek ve Mardin'deki hakim düzene çomak sokmaktan çekinmeyecek kadar militan bir yapıda olduğu düşünülmektedir. Ayserenoğlu Hilmi'nin "*Gördüğüm uygunsuzlukları öğrendiği dakikada Cumhuriyetin affetmeyeceğini ve pataklayacağını dertleştirdim bazı arkadaşlarıma söyledim. Tecrübesiz olduğuma hamlettiler ve Mardin havalisinin İstanbul ve Ankara'ya benzemediğini, ayrı kanunla idare olduğunu en selahiyetdar kimselerin ağzından işittiklerini söylediler. Beynim durdu.*" sözleri de ilgi çekicidir. Güvenlik sorunlarının yoğun yaşandığı bölgelerde farklı yönetim uygulamalarının hayata geçebildiği elbette görülmektedir. Ancak asli sorun ortaktır. Sorunun, terör olgusunun en yüksek seviyelerde yaşandığı günümüzde dahi ülkenin bütününe şamil olduğunu tespit etmek gerekir kanısındayız. Fakat yazarın buradaki iması önemlidir ve bu imaya sonuç kısmında değineceğiz.

Şikayet mektubundaki iddialar:

Şikayet mektubunda inanılması çok güç ve bir o kadar da üzerinde düşünülmesi gereken iddialar yer almaktadır. Valiye izafe edilen suçlar Roma harfleriyle sıralanmış yedi maddede ortaya konmuştur⁵.

⁵ Dilekçedeki Roma harflerinin sıralanışına bakıldığında dördüncü maddenin IV şeklinde olması gerekirken III şeklinde hatalı yazıldığı görülmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Birinci maddede valinin Ahmet Süleyman isimli bir ağayı ortak edindiği, bu ağa tarafından halktan ve köylülerden, devlet vergisinden ayrı olarak vali vergisi adlı bir vergi toplandığı, Ağanın her aybaşı vilayet merkezine gelip bozdurduğu altın beşbirlikleri veyahut ellilik banknotları valiye teslim ettiği, bu konuda birkaç şikayet yapıldığı fakat şikayet dilekçesini verenlerin birkaçının öldürüldüğü, bu nedenle daha sonra şikayet olmadığı, bu işlerin aslında çok açık yapıldığı, bütün Mardinlilerin ve köylülerin bildiği, açıkça yazılmıştır. Bunlar bilindiği halde halk ve köylünün İskân Kanunu ile Hoybon⁶ Cemiyeti ile münasebette bulunmak iddiasıyla veya bilinmeyen bir el tarafından evine atılacak kaçak sigara kâğıdı suretiyle mahvedilmek tehdidi altında olduğu ifade edilmektedir.

İkinci maddede bu yöreyi bilen Sadettin isminde birinin Şamrah⁷ Nahiye Müdürü yapıldığı, bu müdür vasıtasıyla ayda birkaç sefer huduttan sokulan kaçak mallardan valinin aslan payını aldığı iddia edilmektedir.

Üçüncü maddede valinin Başbakan İnönü'nün gözüne girmek için Mardin şehrinin caddesini genişletmek istediği, bunun için Bayındırlık Başmühendisini kandırdığı, caddedeki ev ve dükkânlara mail-i inhidam (yıkılmaya meyilli) raporu düzenleterek yıktırdığını ihbar etmektedir. Halkın zelzeleden çıkmış gibi perişan olduğunu belirten şikayetçi, yıkma sırası milletvekili Abdurrazzak Şatana'nın kayınbiraderinin evine gelince kimsenin dokunmadığını, şikayete yeltenenlere de İskân Kanunu'nun gerekçe gösterildiğini belirtmiştir.

Dördüncü maddede ikinci derecedeki memuriyetlerin para ile satıldığı, memur olanın da ödedikleri parayı görev yaptıkları bölgedeki halktan işkence ile çıkardıkları belirtilirken, beşinci maddede valinin küçük yaşta mektep talebesi kardeşini memur olmadığı ve çalışmadığı halde Bayındırlık bütçesinden 40 Lira maaşa soktuğu ve bu durumun bir yıl devam ettiğini bildiriliyor.

Altıncı maddede Meclisi Umûmî (şehir meclisi) azalıklarının para ile satıldığı, valinin kızına düğün yapmak bahanesi ile yerlilerden ve kazalardan topladığı hediyenin pek çok altın liralara ulaştığı ihbar ediliyor.

⁶ 1927'de kurulan ve Kürt-Ermeni işbirliğine dayanan yıkıcı ve bölücü bir cemiyettir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Yusuf Sarıncay, *Hoybon Cemiyeti ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S.40, C.XIV, Ankara, Mart 1998
(<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=464>)

⁷ Şamrah'ın yeni ismi Mazıdağı olup, bugün Mardin'in ilçesidir. .

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Böylesine açık bir şekilde ortaya konan bu ihbarlar iftira olabilir mi? Doğrusu bir tarihçi olarak bu ihbarların hepsinin birden iftira olabileceğine ihtimal vermiyorum. Elbette içinde haksız ve abartılı iddialar olabilir. Ancak bu tür iddiaları açıkça yazan kişinin iftira atabilmesi için ya aklından zoru, ya da valinin karşısında en az devlet kadar güçlü odaklardan güvencesi olması gerekir. Mektuptaki üslup ve muhakeme zinciri, iddialara maruz kalan valinin sicil dosyasındaki bilgiler, isnatların tamamen iftira olması ihtimalini oldukça zayıflatmaktadır. Şikayetçinin memleketindeki tüm feodal yapıyı karşısına alacak kadar gözü kara ve cesur bir kişilik olduğu açıktır.

Vali Rifat Talat Öncel'in sicil dosyasındaki soruşturma dosyası oldukça kabarıktır. Mardin Valiliği'nden sonraki meslek hayatı incelendiğinde, dikkat çekici olgu ve olaylara rastlanmaktadır. Vali Öncel, hakkında tahkikat başladıktan bir müddet sonra (20.06.1935 tarihinde) Eskişehir'e tayin edilmiştir. Yapılan soruşturmalar sonunda bazı suçları sabit görülmediğinden hakkında meni muhakeme kararı verilirken bazı suçları da sabit görülerek lüzumu muhakemesine hükmedilmiştir. Ancak suçların işlendiği tarih itibarıyla 2330 sayılı af kanununa girmesi ve dolayısıyla kamu davasının ortadan kalkmasından dolayı karar 10.04.1939 tarihinde Şurayı Devletçe (Danıştay) meni muhakemeye çevrilmiştir.

Mardin Valiliği'nden Eskişehir Valiliğine atanan Öncel Eskişehir'deki görevine 25.07.1935'te başlamış fakat buradaki görevi ancak bir yıl sürmüş ve 31.07.1936'da Amasya Valiliğine tayin edilmiştir. Eskişehir'deki görevinin bu kadar kısa sürmesinin nedeni bilinmemekle beraber, tayininin hemen sonrasında, İnegöllü Emin ve Tahsin kardeşler tarafından Eskişehir Cumhuriyet Savcılığına 04.08.1936'da bir şikayet dilekçesi verildiği tespit edilmiştir. Şikayet dilekçesinin başında “*Vatan ve milletin selameti namına rica ediyorum okuyunuz. Bir Türk'ün hukukuna, hürriyetine, şahsına vuku yapılan mezalim ve işkenceyi anlatıyorum. Cumhuriyet Kanunları hakkımızı arayın, bize teslim edin diye haykırıyorum.. Vatan haini değilim.*” şeklinde ifadeye konmuş etkili bir hitap vardır. Dilekçeye göre olay şöyle gelişmiştir. 10-11 Temmuz 1936 gecesi Eskişehir'de bir hırsızlık vakası yaşanmıştır. Bir ihbar sonucu İnegöllü Emin ve Tahsin kardeşler gözaltına alınmışlardır. Bu kişilere jandarma ve vali işkence yapmıştır. Valinin Tahsin'e tokat vurmasından sonra, Tahsin, valiye yapılan işin haksız ve kanunsuz olduğunu ifade etmiş, hakaret edilmemesi gerektiğini söylemiştir. Hiddetlenen vali silahını çekmiştir. Araya giren jandarma kumandanı silahın namlusunu yukarı kaldırarak muhtemel vahim bir olayı önlemiştir. Bundan

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

sonra vali, *bunların ikisi de vatan hainidir, şehrin uzak mesafelerinde vurunuz*, diye emir vermiştir. Üç gün üç gece süvari ahırında işkence görmüşlerdir. Gerçek failler bulununca ifadeleri bile alınmadan serbest bırakılmışlardır. Savcılığa sunulan dilekçedeki iddialar bunlardır. Sonuçta gerek vali gerek jandarma görevlileri soruşturma geçirmişler, ancak yeterli delil bulunmadığı gerekçesiyle haklarında meni muhakeme kararı verilmiştir.

Eskişehir'den Amasya'ya tayin edilen vali Öncel uzun süre burada valilik yapmış ve 08.08.1945 tarihinde İçişleri Bakanlığı'nın teklifi ve Bakanlar Kurulu'nun kararı ile çok genç denebilecek bir yaşta emekli edilmiştir. Ellibir yaşında emekli edilen Öncel, kararın iptali ve maddi kaybının tazmini için Danıştay'da dava açmışsa da 12.01.1948'de davası reddedilmiştir. Karar düzeltme talebi ise 10.01.1949 tarihinde reddedilmiştir.⁸

Sonuç olarak Mardin'de Ayserenoğlu Hilmi'nin ciddi iddialarına maruz kalan valinin sicil dosyası pek parlak görünmemektedir. Yargılanması hakkında verilen bir takım kararlardan da af kanunlarıyla kurtulduğu sicil kayıtlarından tespit edilebilmektedir.

Cumhuriyet tarihimizde elbette pek başarılı birçok idare adamı vardır. Ancak ciddi anlamda sorun teşkil eden memurların ve idare adamlarının varlığı da bir gerçektir. Atatürk'e hitaben yazılmış şikayet mektubunu bugün okuyan birçok insan olumsuz değerlendirmeler yaparak, gelinen noktayı gelişmişlik olarak değerlendirebilir. Fakat ben aynı fikirde değilim. Demokrasinin ilke ve unsurlarıyla hayata geçmediği bir rejimde, belki de bir nebze normal karşılanabilecek olayların, demokratik ilke ve unsurların hayatımızda olduğunu iddia ettiğimiz günümüzde de aynen vaki olduğunu kabul etmemiz gerektiğini düşünüyorum.

Her şeyden önce Osmanlının çöküş dönemindeki tefessüh etmiş idari anlayışın Cumhuriyet'e intikal edip etmediğini iyi tahlil etmek gerekmektedir. Osmanlı'nın çöküş yıllarında idarecilere musallat olan iki hastalık vardır. Birincisi halkı küçük görmek ve aşağılamak, ikincisi ise, halka eziyette bulunmak ve yetkilerin kötüye kullanımı yoluyla maddi ve manevi istismar etmektir. Bu durumu dönemin en ünlü hicivcisi ve mülki memuru Şair Eşref çok güzel ortaya koymaktadır. Gördes Kaymakamlığı sırasında tanık olduğu yolsuzlukları şiirleriyle eleştirince bir yıl hapse mahkum edilen ve bir müddet İzmir'de gözetimde tutulduktan sonra 1903'te Mısır'a

⁸ İçişleri Bakanlığı, *Personel Sicil Arşivi* Sicil Dosya No: 898

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

kaçmak zorunda kalan Şair Eşref'in "*Millete erbab-ı mansıptan biri eşek demiş*" diye başlayan hicviyesi bugün de bize çok şey anlatmaktadır Hele hele;

"Her biri kendince zulüm etmekte: İnsan bir memur görünce eşkiya sanıyor... Ey zavallı, boş yere yakınma, bağırıp çağırma; Çünkü ezilenlerin ahını işiten hükümet bunu musîki sanıyor!" şiirinin, bugünlere düşen aksini, iyi değerlendirmeliyiz. Şair Eşref bugün bizlere adeta görüntümüzü ayan eden bir ayna tutmaktadır. Şayet aynadaki suretimizi görmezden gelmeye devam edersek Atatürk'ün büyük ideallerle tesis ettiği Türkiye Cumhuriyetini yaşatmak mümkün olmayacaktır.

Mektuptan günümüze

Osmanlı'dan bugüne Cumhuriyet idaresinde sorunlarımız aynen ve hatta katlanarak devam etmektedir. Devlet memurları hâlâ yetkilerini zaman zaman kötüye kullanmakta ve kendilerine menfaat sağlamaktan çekinmemekte, bu amaç için suç işlemekten kaçınmamaktadırlar. Üst düzey devlet görevlilerinin birtakım mafya örgütleriyle menfaat ilişkisine girmesi, devletin dolayısıyla halkın soyulmasına göz yumması gibi olaylar günümüz basınının rutin haberleri arasındadır. Bu görevliler hukuk önünden kaçırılmakta ve hak ettikleri cezayı görmemektedirler. Aslına bakılırsa bunları tespit için ayrıca bilimsel araştırmalar yapmanın gerekliliği bile sorgulanabilir. Çünkü varılan acı yargılar, bilimsel araştırmaların sonuçlarından üretilebildiği gibi, hayatımızdaki tecrübelerin de bir sonucu olarak ortada durmaktadır.

Demokrasimizin geldiği noktada layıkıyla hayata geçirilememesinin birtakım temel nedenleri vardır. En önemli neden hâlâ "*hukuk devleti*" kavramının hayata geçirilememiş olmasıdır. Çünkü ülkemizde Osmanlı'dan beri gelen süreçte hukuk önünde vatandaşların eşitliği sağlanmış değildir. Memurların yargılanması özel kanunlara tabiidir⁹. Yaklaşık yüz yıldır ülkemizde memurlar imtiyazlı konumdadırlar. Gerekli izinler sağlanmadan bir memuru,

⁹ Memurun yargılanmasını belli şartlara, amirin iznine ve çok ağır prosedürlere bağlayan kanun 1913 tarihlidir. "MEMURİN MUHAKEMATI HAKKINDA KANUNU MUVAKKAT" ismiyle 04.02.1329 (1913) da çıkan kanun değişik şekillere sokularak bugün hala devam ettirilmektedir. Kanuna muvakkat denilmesinin sebebi, zaruret neticesi geçici olarak çıktığına olan inanç olsa gerekti. Ancak bu kanun memurlar tarafından çok sevilmiş olsa gerek ki; bugüne kadar özüne dokunulmadı. 1982'de de Anayasa zeminine oturtularak geçici kanun kalıcılık özelliğine kavuşturuldu.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

özellikle üst düzey memurları yargı önüne çıkarmak mümkün değildir. Bu hukuki düzenek “*Cumhuriyet tarihi boyunca memurlara suç işleme özgürlüğü sağlamıştır*”, dersek, çok abartılı bir hüküm vermiş olmayız. Halbuki devleti devlet yapan en önemli özellik adalettir. Bu prensibi ortadan kaldırırsanız devleti uzun süre ayakta tutmak mümkün olmaz.

Suç işleyenlerin sistem içinde nasıl korunduğuna pek çok örneği herkes çevresinde görebilmektedir. Ben de bir çok kez mağdur edilmiş, her defasında kanun önünde hakkımı aramış bir kişiyim. Ancak, mahkemelerin verdiği kararlara rağmen, bazı idarecilerin korunduğunu, gerekli işlemlerin yapılmadığını da bizzat gördüm ve yaşadım.

Neden? Çünkü suç işleyenleri himaye “hukuk devleti” ilkesinin ihlali olarak görülmemektedir. Durum doğrudan iktidar erkinin kullanılmasının bir vasıtası, tabii bir sonucu gibi değerlendirilmektedir. Yaşananlar tabiidir ve egemenleri himaye sistemin bir parçası kabul edilmektedir. Osmanlıdan bu yana çok kötü bir gelenek oluşmuş ve habis bir ur gibi Cumhuriyet idaresini de sarmıştır. Korunup kollananlar kolay kolay yargılanmazlar ve hukuk önünde vatandaşlarla eşit değildirlere. Yargı önüne çıkartılmak zorunda kalanların bir kısmının da yargı önünde eşit olduğu ve korunmadığı söylenemez. Ülkemizde bunların sayısız örneği vardır. Yaşananlar maalesef tarihsel bir gerçekliğimizdir.

Sonuç

Şikayet mektubunun günümüzdeki yansımalarını, düşündürdüklerini anlatmaya sayfalar yetmez. Ülkemiz devasa sorunlarla uğraşmaktadır. Bu sorunlar halledilmek zorundadır ve sorunların çözüm anahtarları yukarıdaki tespitlerimizde yatmaktadır. Yönetim ve yönetim tarihimizden çıkaracağımız sonuçlar bugüne ışık tutacaktır.

Sonuç kısmında şikayet mektubunda ifade edilen bir imaya özellikle dikkat çekmek istiyoruz. Ayserenoğlu Hilmi'nin “*Gördüğüm uygunsuzlukları öğrendiği dakikada Cumhuriyetin affetmeyeceğini ve pataklayacağını dertleştiğim bazı arkadaşlarıma söyledim. Tecrübesiz olduğuma hamlettiler, ve Mardin havalisinin İstanbul ve Ankara'ya benzemediğini, ayrı kanunla idare olduğunu en selahiyetdar kimselerin ağzından işittiklerini söylediler. Beynim durdu.*” sözlerinin ima ettiği hakikat, bugün ülkemizdeki bölücü faaliyetlerin dayanak noktasıdır. Her şey bu noktadan başlamıştır. Bu nedenle makalemiz içinde aynı valinin “Eskişehir'deki eylemleriyle ilgili iddiaları içeren

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

şikayet dilekçesindeki; *Bir Türk'ün hukukuna, hürriyetine, şahsına vuku yapılan mezalim ve işkenceyi anlatıyorum. Cumhuriyet Kanunları hakkımızı arayın, bize teslim edin diye haykırıyorum.. Vatan haini değilim*" şeklindeki canhıraş feryadını koydum. Orası Mardin ise, burası da Eskişehir'dir. Yine bu tür hukuka saygısızlıkları bizzat kendi çevremde de görmekteyim. Üzülerek ifadeye koymak zorundayım ki; imâ edilen, üvey evlatlık duygusu adım adım geliştirilerek, ülke bir uçurumun kenarına kadar getirilmiştir. 12 Eylül'de Mamak Cezaevinde bir yıl yatmış ve darbenin sıcak günlerinde işkenceden geçmiş bir yazar dostum anlatmıştı: *"Bir gün beni bir toplantıya çağırdılar. 12 Eylül döneminde cezaevinde gördüğümüz işkenceleri anlatacaksınız, dediler. Gittim. Benden önce iki kişi kürsüye çıktı. İşkenceleri heyecanlı bir dille anlattılar. Salondaki tansiyonu iyice yükselttikten sonra, her ikisi de konuşmayı şöyle bitirdiler. 'Bütün bunlar bana Kürt olduğum için ve Kürtçe konuştuğum için yapıldı!...' Çok şaşırđım ve üzıldüm. Son olarak kürsüye ben çıktım. Cezaevinde yapılan işkenceleri anlattım. Bana yapılan işkencelerin diğeri iki konuşmacıya yapılanlardan hiçbir eksiğı yoktu. Ben de cümlemi şöyle bitirdim. 'Bütün bunlar bana yapıldı ve ben bütün bunlar bana yapılırken tek kelime Kürtçe bilmiyordum' dedim."* Bu ifadem üzerine salonda herkes bir anda dondu. Çünkü konuşma bitmesi gereken yerde ve bitmesi gereken cümleyle bitmemişti!

Evet geldiğimiz yer içler acısıdır. Şair Eşref'in *"Her biri kendince zulüm etmekte: İnsan bir memur görünce eşkiya sanıyor..."* beytinde ifade ettiği felsefeyle ülkeyi getirdiğimiz yeri herkes düşünmeli ve bilim adamları çözüm için seferber olmalıdır. İdare Tarihimizde ehliyetsiz ve basiretsiz devlet adamları ve idarecilerle geldiğimiz nokta burasıdır. Halbuki yaşanan sorunlar temelde ortaktır. Meseleyi doğru teşhis ederek geleceğe sahip çıkmak, Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçek bir *"Hukuk Devleti"* olmasına bağlıdır. Hukuk önünde eşitliğin sağlanması, vatandaşlar arasında her türlü imtiyazın ve imtiyaz düşüncesinin kökten kaldırılması, devletimizin ve cumhuriyetimizin bekası ile yakından alakalıdır. Türkiye'de böyle bir düzeni devam ettirerek bundan menfaat devşirdiğini düşünen ehliyetsiz ve idraksiz bürokratik gelenek, gök kubbenin altında kaldığımızda, değil imtiyaz, memuriyetinin, özgürlüğünün, namusunun ve hatta vatanının da yerinde yeller eseceğini görmekten acizdir.

İdarede teftiş sistemimiz ne dün ne de bugün işlemekte, hukuku hayata geçirecek denetlemeler yapılamaktadır. Bazı teftişler daha ziyade pisliğı halının altına süpürme işlevini görmektedir. Ahabap

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

çavuş ilişkisi içinde ciddi denetlemeler yapılamayacağı göz ardı edilmektedir. Cumhuriyet tarihimizin demokrasi döneminde denetlemeler, belki de daha fazla tefessüh etmiş, politik tercihler teftişlerin sonucunu belirlemiştir. Bu süreçte teftişler namuslu memurlara karşı kullanılan bir silah hâline bile getirilebilmiştir. Çıkarılan af kanunları da ciddi yapılan denetlemelerin fonksiyonlarını tamamen ortadan kaldırmıştır. Çıkarılan memur afları neredeyse Cumhuriyet tarihimizle yaşıttır.

Bu idari anlayışın şimdiki karşılığı, bölücülük belası ve teröre boğulmuş, itibarsız ve borçlu bir devlet olarak dünyada yer işgal etmektedir. Sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin değil bütün Türk Dünyası'nın ve az gelişmiş ülkelerin bu durumdan çıkaracağı çok dersler vardır ve olmalıdır.

KAYNAKÇA

BALTAOĞLU, Ali Galip, **Atatürk Dönemi Valileri** (29 Ekim1923-10 Kasım1938), Ocak Yayınları, Ankara 1998.

İçişleri Bakanlığı, *Personel Sicil Arşivi* Sicil Dosya No: 898

İçişleri Bakanlığı, *Personel Sicil Arşivi* Sicil Dosya No: 898

SARINAY, Yusuf, *Hoybun Cemiyeti ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S.40, C.XIV, Ankara, Mart 1998
(<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=464>)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 4/3 Spring 2009